

PUBLICUM
MERITORUM PRAEMIUM

Ünnepi kötet
Katsányi Sándor és Papp István
kilencvenedik születésnapjára

Második, bővített, elektronikus kiadás

Magyar Könyvtárosok Egyesülete
Budapest, 2021

Szerkesztette: Havas Katalin, Hegyközi Ilona, Sándor Tibor és Sonnevend Péter

Olvasószerkesztő: Kovács Katalin

Kiadó: Magyar Könyvtárosok Egyesülete

Nyomtatás: Elektroproduct Kft. – EPC Nyomda, Budaörs

Az elektronikus kiadásban megjelenő személyi bibliográfiák a Könyvtártudományi Szakkönyvtárban készültek, szerkesztőjük: Honffyné Felhő Ágnes és Jávor Ferencné

Készült 150 példányban az ünnepeltek születésnapjára. Kereskedelmi forgalomba nem kerül. A kötet teljes anyaga az ünnepeltek bibliográfiájával kiegészítve hozzáférhető a Magyar Elektronikus Könyvtárban.

A kötet megjelentetését a Magyar Könyvtárosok Egyesülete támogatta.

ISBN 978-963-89260-5-0

ISBN 978-963-89260-6-7 (PDF)

<https://doi.org/10.46280/Unnepikotet.2021>

Kovácsné Koreny Ágnes
*Funkciók, zónák és terek a XXI. század sikeres
közkönyvtárában, avagy a dolgozószobától
a második nappaliig*

<https://doi.org/10.46280/Unnepikotet.2021.Koreny>

*Papp Istvánnak tisztelettel – a CECUP projekt
és a közös pozsonyi utunk emlékére*

Az elmúlt évtizedekben szakmai berkekben folyamatosan nőtt az érdeklődés a könyvtárepületek és a könyvtári terek iránt. Ennek egyik oka valószínűsíthetően a könyvtári funkciók, elsősorban az új információs technológiák okozta változás volt, másrésztől azonban a közkönyvtári feladatrendszer átalakulása, kibővülése, mely nagymértékben köszönhető a társadalomban, a társadalom és a könyvtár kapcsolatában, valamint az olvasási, információszerzési és kommunikációs eszközök, szokások használatában megfigyelhető megannyi változásnak is. Ezek összessége szükségessé tette egyrészt a meglévő könyvtári terek újragondolását, a különböző – régi és új – funkciókhoz igazítását, illetve új koncepciók kidolgozását a könyvtárak tervezéséhez, átalakításához.

A könyvtárak szerepe, funkciói és szolgáltatásai mindig is folyamatosan alakultak az őket körülvevő környezet és társadalom változásával kölcsönhatásban. Noha a modern közkönyvtár soha nem pusztán dokumentumok gyűjteménye volt, hanem felhasználóorientált, nyilvános, mindenki számára elérhető kulturális intézmény, a XXI. század elejére egy multifunkcionális, integratív, számos szakpolitikai terület céljainak elérését támogatni tudó, a társadalom minden szintjét és csoportját kiszolgálni képes, komplex intézménnyé vált. A hagyományos funkciók – az információhoz, a tudáshoz és a kultúrához való hozzáférés biztosítása, illetve „*a hagyományos hármas funkció: nevelés, tájékoztatás, szórakoztatás*” (Papp, 1998) feladatainak ellátása – mellett a közkönyvtárak a tanulás, az alkotás, az inspiráció és a találkozások helyévé¹, az emberek *dolgozószobájából* a második *nappalijává* váltak². Ahhoz, hogy ezeket az új funkcióit a könyvtár betölthesse, egyrésztől minden eddiginél fontosabb lett a szolgált közösség igényeinek, szükségleteinek és elvárásainak feltérképezése; másrésztől pedig az épületek, a terek a könyvtár küldetésének, funkció- és feladatrendszerének legfontosabb fizikai megnyilvánulásaiává, kifejezőeszközeivé váltak.

A *könyvtár mint hely* kifejezés ugyanakkor csak az 1990-es évek közepén jelent meg az angolszász szakirodalomban, szoros összefüggésben az amerikai egyetemi könyvtárakban akkoriban kialakított közösségi tanulóterekkel (information commons). Magát a fogalmat – *the library as place* – először 1999-ben írták le (Leighton & Weber, 1999), a könyvtárat olyan helyként definiálva, ahol a diákok intellektuális interakciót, az információcsere lehetőségét, illetve közösségi élményt és társadalmi kapcsolatokat keresnek, s a könyvtárat egyfajta menedékhelynek tekintik. A kifejezés megjelenése a közkönyvtárakkal kapcsolatban a 2000-es évek elejétől ugyanakkor már azt jelentette, hogy e könyvtárakat a társadalmi tevékenységek széles spektrumának teret adó helyként kezdték tekinteni, s a nyilvános könyvtárat, mint a társadalmi tőke felhalmozásának színterét kezdték tanulmányozni (Aabø, Audunson & Vårheim, 2010). A fogalom tehát csak közvetve kapcsolódott az információs technológia fejlődéséhez; valójában egyfajta válasz és ellensúlyozó tényező volt a digitalizációra: ahelyett, hogy az internettel és az új digitális szolgáltatásokkal versenyezzenek, olyan vonzó könyvtárterek kialakításába és olyan új típusú tevékenységekbe, szolgáltatásokba kezdtek a könyvtárak világszerte, amelyek a társadalmi interakció legkülönbözőbb formáit képesek támogatni (Mehtonen, 2016).

Így állt össze egy egységes keretrendszerre a *funkció*, a *szolgáltatások*, a *terek* és a *közösség* szempontja, s bizonyosodott be, hogy kizárólag a működésükben, tereikben, szolgáltatásaikban és programjaikban is a közösség igényeire és szükségleteire reflektáló, azokat a közösséggel együtt alakító könyvtárak képesek meghatározó szerepet betölteni egy település hosszú távú fejlődésében és fenntarthatóságában. A könyvtárhasználók pedig akkor tudják hatékonyan igénybe venni a könyvtár által kínált információs forrásokat és szolgáltatásokat, ha a könyvtárat, mint fizikai teret is hatékonyan tudják használni.

A közelmúlt könyvtári szakirodalma számos olyan megközelítésről, új modellről számol be, amelyek mintegy válaszként születtek meg a könyvtárakat ért funkcionális, működési, szolgáltatási és téralakítási kihívásokra. Mindezek alapján világosan kirajzolódik, milyen a XXI. század sikeres közkönyvtára: közösségvezérelt, kapcsolatalapú, valamint együttélő, együttműködő.

Közösségvezérelt

A közösségvezérelt könyvtári működés és szolgáltatásfejlesztés modellje Kanadából származik, s a könyvtár által szolgált közösség tagjaival való kapcsolatot, konzultációt és folyamatos együttműködést jelent annak érdekében, hogy

a könyvtár megismerje és megértse a közösség szükségleteit, s azokat a könyvtári tevékenységek alapjául tegye. Legfontosabb eszköze a kapcsolatépítés és a közösség bevonása a könyvtár életébe, ami a passzív tájékoztatástól egészen addig terjedhet, hogy a közösség már kezdeményezőleg lép fel a könyvtár működésével, szolgáltatásaival kapcsolatosan. A közösségvezérelt szolgáltatásfejlesztés alapja – a hagyományos szolgáltatásfejlesztéshez hasonlóan – a könyvtárhasználók lehető legszélesebb körű vizsgálata a rendelkezésre álló adatok és információk alapján. Ez azonban kiegészül azzal, hogy a könyvtár kapcsolatokat keres a közösséggel, időt fordít arra, hogy meghallgassa, mi a fontos, mi szükséges nekik; a könyvtárosok beszélgetnek a közösség tagjaival. E beszélgetések során gyűjtik össze azokat az igényeket és ötleteket, amelyek az új szolgáltatások alapjait jelentik majd. Partnerségen alapul, tehát a könyvtár működése, illetve a szolgáltatások tervezése, fejlesztése, megvalósítása és értékelése is. A közösségvezérelt megközelítés különösen jól alkalmazható speciális rétegek, társadalmi csoportok, korosztályok számára (tinédzserek, idősek, hajléktalanok stb.) történő fejlesztések alkalmával.

Kapcsolatalapú

A XX. század könyvtárát a tranzakció-alapúság jellemezte. A tranzakció-alapú könyvtárba a felhasználók valamilyen igénnyel érkeztek, egy-egy információra vagy könyvre volt szükségük, ami nem feltétlenül igényelte azt, hogy a könyvtáros kapcsolatot alakítson ki a felhasználóval, mindössze a szükséges tranzakciót kellett biztosítani ahhoz, hogy az olvasó megkapja, amiért érkezett. Ez leginkább a különböző dokumentumtípusokhoz, elsősorban a könyvekhez, később a zenei és az elektronikus dokumentumokhoz való hozzáférést jelentette. A kölcsönzések számának csökkenésével párhuzamosan azonban – meglepő módon – emelkedett a könyvtárhasználat mértéke, csak éppen más, s nem a dokumentumok miatt kezdték el az emberek használni a könyvtárat (Paraschiv, 2018; Vos, 2019).

A könyvtár mint fizikai tér – a hagyományos tranzakciók megtartása mellett – egyre több új funkciót kapott: a tanulás, az alkotás, a legmodernebb IT-eszközök, a makerspace-ek, a találkozások, az élmények helye lett. A modern könyvtár működésének meghatározói lettek a *kapcsolatai*.

A kapcsolatalapú könyvtárban³ a felhasználók együtt és a könyvtárossal dolgoznak, alkotnak, végeznek különböző tevékenységeket. Ennek alapja, hogy a könyvtár és a könyvtárosok kapcsolatokat építsenek és ápoljanak a közösséggel,

illetve a közösség egyes tagjaival (ld. közösségvezérelt könyvtár). Ehhez új könyvtárosi kompetenciákra van szükség, s felerősödik annak fontossága, hogy a könyvtár fizikai tereit a különböző funkciók és felhasználói csoportok igényei, szükségletei szerint alakítsa.

Együttélő, együttműködő

A la biblioteca 'con-vivente a COVID-19 pandémia és a bezárások után megszületett új könyvtármodell (Ferrieri, 2021), melyben a könyvtár rugalmas, kezdeményező, s proaktív szerepet játszik a település életében. Működésében, fejlesztéseiben – a személyre szabott szolgáltatások iránti igény folyamatos növekedése okán – a „könyvtár mindenkinek” helyett a „könyvtár bárkinek” elvet érvényesíti. Még akkor is, ha fizikailag bezár, cselekszik: tájékoztat; tartalmakat közvetít és állít elő; digitális szolgáltatásokat biztosít; (online) olvasóköroekkel, (virtuális) író-olvasó találkozókkal, történetmeséléssel támogatja a bezárások idején sokak számára egyetlen gyógyírt adó tevékenységet, az olvasást. Minden cselekedetével a kulturális és fizikai távolságok lebontására törekszik, s tevékenysége középpontjában az olvasás, mint a hétköznapi életbe beépülő tevékenység előmozdítása áll.

S milyenek ehhez kapcsolódóan a XXI. századi közkönyvtár terei?

Mindenekelőtt: többdimenziósak. A többdimenziós könyvtártér három részből, egy fizikai, egy társadalmi és egy digitális térből áll. A fizikai tér fogalma a tényleges könyvtáráépületre, annak külsejére és különösen belsejére, valamint a bútorok, a gyűjtemények és egyéb könyvtári funkciók térbeli szervezésére vonatkozik. A társadalmi tér a könyvtárakban zajló társadalmi interakció különböző formáira, illetve a könyvtár nyilvános térként való működésére utal; a könyvtár felépítéséhez, megőrzéséhez és használatához kapcsolódó tevékenységek és gyakorlatok területe. A digitális tér fogalma pedig az elektronikus gyűjtemények és szolgáltatások területére vonatkozik (Mehtonen, 2016). A térmodell különböző elemeit részben autonómnak, részben kölcsönösen függőnek kell tekinteni. A könyvtáráépítéseknel és téralakításoknál eltérő hangsúlyt fektethetnek tényleges megvalósításukra a könyvtárak – javarészt az adottságoktól és a lehetőségektől, de főleg a szolgált közösség igényeitől és szükségleteitől függően. (Jelen írás a könyvtár fizikai tereivel foglalkozik csak.)

A fizikai tér követelményei

A könyvtár mint fizikai tér mindenekelőtt megfelel a *Project for Public Spaces*⁴ által a sikeres közterekkel kapcsolatosan megfogalmazott követelményeknek, azaz könnyen elérhető, hozzáférhető, látható; biztonságos, tiszta, kényelmes, tetszetős az összképe; olyan hely, ahol sokféle tevékenységet végezhetnek az emberek, ahol programok várják őket; illetve, ahol találkozhatnak egymással, barátaikkal, de akár idegenekkel is szóba elegyedhetnek⁵. Ezeken túl:

Könnyen megközelíthető

Egy-egy új vagy felújított könyvtár jelentősen hozzájárul egy település vagy egy településrész fejlődéséhez, újjáéledéséhez, meghatározó jelképe lehet annak, pozitívan alakíthatja a város brandjét. Ideálisan lokációja élő, életteli, közel van lakóövezetekhez, közlekedési csomópontokhoz. Fontos, hogy az épület harmonikusan illeszkedjen a városképbe, miközben jó, ha van ikonikus, egyedi része is. Messziről jól látható, azonosítható, mindenféle közlekedési eszközzel, és gyalogosan is könnyen megközelíthető.

Multifunkcionális – rugalmas és sokszínű, inkluzív

A XXI. század multifunkcionális könyvtárai kapcsán kiemelkedő fontosságú a rugalmasság és a sokszínűség. A *rugalmasság* azt jelenti, hogy a könyvtár fizikai terének nyitott elrendezésűnek, az adott funkció, szolgáltatás vagy program szerint könnyen változtathatónak kell lennie. Minél kevesebb beépített elemet alkalmazunk, annál jobb. A rugalmasság követelményének való megfelelés teszi lehetővé azt is, hogy egy nem várt helyzet (pl. pandémia) miatt szükséges változtatásokat a könyvtár könnyen be tudja vezetni (ld. távolságtartás követelménye). A műszaki infrastruktúrának, az elektromos rendszereknek és a kommunikációs hálózatoknak is a könyvtári funkciók rugalmas átszervezését kell támogatniuk (ld. pl. sok konnektor a tér legkülönbözőbb pontjain, mobil polcok, bútorok). A fizikai tér *sokszínűségének* követelménye pedig azt jelenti, hogy ugyanabban a könyvtári térben minél több és színesebb funkciót, tevékenységet lehessen megjeleníteni – a könyvtárhasználók igényei szerint. Az *inkluzivitás* fizikai és kulturális értelemben is követelmény, amely meg kell, hogy mutakozzon az ajtók, folyosók kerekesszékekkel közlekedők számára is megfelelő szélességében éppúgy, mint a könyvtár eligazító, tájékoztatósi (wayfinding) rendszerében, felirataiban, jelzéseiben (gondoljunk akár a gyengénlátókra vagy a többnyelvű települések lakosaira).

Hívogató, vonzó és marasztaló, nyitott

A könyvtár belsejének vonzónak, hívogatónak, kényelmesnek és marasztalónak kell lennie. Legyen a könyvtári tér világos és átlátható, s biztosítson lehetőséget valamennyi könyvtári funkcióhoz és a legkülönbébb programokhoz (informális helyek, tanulóhelyek, makerspace, rendezvényterem stb.).

Intuitív navigáció

A használók könyvtári térben való mozgását elsősorban a dizájn és a térrendezés, illetve a bútorok és egyéb térbeli elemek, eszközök elhelyezése segítse, irányítsa, ne a feliratok rendszere. Érdeemes a más-más funkciójú zónákat (hangos-csendes, gyerek-felnőtt stb.) eltérő színnel jelezni. Egy színes vonal vagy más, egyértelmű jelzések a padlón vagy a mennyezeten könnyen a megfelelő helyre vezethetik a használót. Ezt egészítsék ki a megszokott, hagyományos, egyszerű és egyértelmű jelzések, piktogramok és feliratok.

Hatékony szolgáltatási pontok

A XXI. század könyvtárában egyre kisebbek, modulárisabbak és funkcionálisabbak a könyvtárosi pultok. Jól láthatók és könnyen megközelíthetők, s teljesen integrálódnak a könyvtári térbe. A hatékonyság érdekében multifunkcionálisak, azaz minél több könyvtári tranzakció végrehajtására alkalmasak. Egyre gyakrabban látható, különösen olvasótermekben, hogy a könyvtárosok csak a nap egy bizonyos szakaszában tartózkodnak a (kis méretű) pultban – ennek idejét a pultra kirakott tábla jelzi. Helsinki legújabb könyvtárában, az Oodiban pedig a *sitting and waiting*, azaz a pult mögött ülő és az olvasóra váró könyvtáros helyett ún. *walking and talking* könyvtárosokkal találkozhatunk, akik egy iPad-del a kezükben járkálnak a könyvtári terekben és megszólítják, segítik az olvasókat; lényegében mindenre tudnak válaszolni, a keresett könyv helyétől kezdve az aktuális esti program fellépőjéig.

Gyűjtemény

A gyűjtemény elhelyezése kapcsán egyre inkább elterjedt a könyvesboltszerű, használóbarát, a könyvek, lemezek közötti böngészést, keresgélést lehetővé tevő elhelyezés. A polcok és tárlók elhelyezése segíti a különböző (tematikus, nyelvi vagy korosztályi) zónák egyértelmű jelzését, még az egyterű könyvtárakban is.

Beépített elemek és bútorok

A beépített és mozgatható elemek, eszközök és bútorok száma és aránya jelentősen meghatározza a könyvtári tér használhatóságát és a térrel kapcsolatos érzéseket. A rugalmasság érdekében egyre kevesebb beépített elemet használnak a könyvtárak. Az ülőhelyek típusban és méretben is sokfélék és változatosak (ld. inkluzivitás követelménye); minden könnyen tisztítható és tartós.

Technológia

Mivel egyre többen saját eszközeiket használják a könyvtárakban, a számítógépes munkaállomások száma folyamatosan csökken, s a fejlesztéseknél az elektromos hálózatra, a wifi-hálózat megerősítésére, valamint az önkiszolgáló (tárlalkozásmentes) eszközök és érintésmentes szolgáltatások (távszolgáltatások) bevezetésére esik a legnagyobb hangsúly. A fenntarthatóság szempontját szem előtt tartva a könyvtárosoknak szóló útmutatók már nem javasolják a speciális számítógépes asztalok használatát; a célnak megfelel a normál asztal is, amennyiben a megfelelő áramellátást biztosítjuk.

Biztonságos, kontrollálható

Ideális esetben a könyvtáros mindent lát a térben a pultjából. Fontos azonban, hogy biztosított legyen a be- és kijáratoknak, a mosdók bejáratainak, a zárt térrészeknek (rendezvényteremnél például üvegfal alkalmazásával), a foteles, kanapés zónáknak, valamint a gyerekrészelemeknek a láthatósága, folyamatos vizuális ellenőrizhetősége. Még a legkisebb könyvtárban is szükséges egy zárható szoba, egyrészt a zárandó tárgyak számára, másrészt vészhelyzet esetére; egyes könyvtárakban szükség lehet pánikgombra is.

Fenntartható és reziliens

A fenntarthatóság, az energiahatékonyság, az üzemeltetési költségek lehetőség szerinti csökkentése, a természetes fény minél nagyobb arányú beengedése a terekbe, a modern hűtési, fűtési és árnyékolási megoldások, illetve a természetes anyagok használata ma már mind az épületekkel szemben támasztott minimum követelmények.

Zónák és terek a könyvtárban

Az épületen belüli zónák és terek vonatkozásában megkerülhetetlen a dán *Model Programme for Public Libraries* elnevezésű projekt és az annak keretében

kidolgozott ún. *Four-Space-Model*, amely a közösség igényeinek és szükségleteinek kielégítéséhez szükséges könyvtári terek felől közelíti meg napjaink köz-könyvtárainak funkció- és feladatrendszerét. Ebben a rendszerben a könyvtár az *inspiráció helyeként* (*inspiration space*), a *tanulás helyeként* (*learning space*), a *találkozások helyeként* (*meeting space*), valamint az *alkotás helyeként* (*performative space*) jelenik meg:

- Az inspiráció helyeként funkcionáló könyvtár új eszközökkel, a történetmesélés és a művészi kifejezés legkülönbözőbb lehetőségeinek felhasználásával, az információ, a források, az eszközök, a programok, a dizájn és tájékoztató elemek, illetve ezek lehető legszélesebb körű és kombinációjú kínálatával ösztönöz továbbgondolásra, alkotásra. Az inspiratív könyvtárak gyakran élnek a meglepetés és a véletlen felfedezésekre való képesség lehetőségével, illetve olyan térszervezési vagy dizájn elemekkel, amelyek felkeltik az emberek természetes kíváncsiságát.
- A tanulás helyeként működő könyvtárban a terek a különböző felhasználói csoportok igényei és az új tanulási módszerek (ld. közös tanulás, csoportmunka) szerint rendezettek; rugalmasan alakítható, átszervezhető, nyitott, hívogató terekről van szó, átlátható, mégis elkülönített részekkel, variabilis bútorok és eszközök sokaságával.
- A találkozások helyeként működő könyvtár kulcsszavai a befogadás és a részvétel, a cél pedig a kapcsolatok építése és erősítése, a közösségépítés és -formálás, valamint a társadalmi kohézió erősítése. A terek ún. transzformatív terek, azaz nincs előre meghatározott funkciójuk, aszerint vannak berendezve, hogy milyen szolgáltatáshoz vagy programhoz kapcsolódnak éppen.
- S végül, a könyvtár performatív helyként az emberek kreativitását és az innovációt ösztönzi speciális eszközökkel, programokkal, foglalkozásokkal, ugyanakkor – a tanulás tere funkciót erősítve – lehetővé teszi, hogy az emberek egymástól, a közös alkotás során tanuljanak. Bárhol kialakítható az alkotótér a könyvtárban – tekintettel az alkotással járó esetleges zajra, csend- vagy eszközigényre. Lehet horgolni, kötögetni, ollóval, papírral ügyeskedni, vagy éppen 3D-s nyomtatóval alkotni valamit, aszerint, hogy mire van lehetősége a közösségnek.

A fenti négy funkció, a közösség szükségleteit alapul véve, ugyanabban a térben (vagy akár éppen szűkülő térben és lehetőségek között) is meg tud jelenni, s a fő könyvtári zónák mindhez kapcsolódhatnak.

A bejárat, a könyvtárba érkezés területe szoros összefüggésben áll például a találkozások helyeként és az inspiráció helyeként működő könyvtár funkciójával, hiszen az érkezési terület az, amelyen minden felhasználója áthalad. A zóna legfontosabb funkciója, hogy a látogatók tovább merészkedjenek innen a könyvtár további tereibe, helyiségeibe. Hívogató, barátságos, nyugodt és marasztaló területről van szó, amelynek feliratai világosak, és egyértelmű tájékoztatást nyújtanak. Elhelyezhetünk itt gyors információszolgáltatást, napilapolvasót, önkiszolgáló kölcsönzőt, kávézót vagy éppen az újdonságokat, tematikus válogatásokat is. Itt kapnak helyet a programokról szóló reklámok, valamint akár a település más szolgáltatóinak brosúrái, plakátjai is, s ez lehet a könyvtári foglalkozásokon készült különböző alkotások bemutatóhelye is.

Függetlenül méretétől, szinte minden könyvtárban van egy központi terület, egy gyülekezőhely, egy átrium. Ez a *közös tér* konkrét fizikai kapcsolatot jelent a bejárat, illetve a könyvtár tematikus anyaggyűjteményei és a speciális terek között, emiatt képesnek kell lennie a legkülönbélebb tevékenységek támogatására, legyen szó kiállításról, koncertről, színházi élményről, vagy egy nyelvóráról, amelyet az oktató a könyvtárban tart meg. A közös tér könnyen átalakítható, bútorai könnyen mozgathatók; gyakori benne a színpad; s természetes módon kapcsolódik a bejárathoz és a kávézóhoz.

A kávézó az egyik legfontosabb zóna a könyvtár nyitott, nyilvános találkozóhelyként való működésében, olvasók és könyvtári tagsággal nem rendelkezők számára egyaránt. Tegyük lehetővé, hogy a látogatók könyveket vagy újságokat olvassanak, vagy éppen rövid-hosszabb ideig dolgozzanak itt laptopjaikkal, találkozzanak ismerőseikkel. Ha mód van rá, fontos a *kint* és a *bent* összekapcsolása például nyitott ajtókkal, eltolható üvegfalakkal, hogy a külső kávézóterazon leülő akaratlanul is bent, a könyvtárban találja magát; a könyvtárban olvasó, tanuló pedig kölcsönhatásba kerüljön a külső környezettel, a természetes fénnel, a friss levegővel. Ha lehetőség van *kávézót* kialakítani, érdemes azt a gyerekkönyvtárhoz is közel elhelyezni, ahonnan a szülők ráláthatnak a gyerekekre, lehetővé téve ezzel számukra a biztonságos kikapcsolódást.

A *gyerekkönyvtári* rész kihívása, hogy gyerek és szülő egyaránt jól érezze itt magát. Helye távol kell, hogy essen a csendes zónáktól. Képeskönyvek, játékok, alacsony polcok, nyitott padlóterek, kényelmes, otthoninak tűnő bútorok jellemzik a teret. Inspiráló megoldásként a dokumentumok hozzáférését érdemes „megnehezíteni”, hogy felfedezésük, megtalálásuk már önmagában is kihívássá és élménnyé váljon a kicsik számára. A falakon, a polcok oldalán egyre több helyen található a korai fejlesztést szolgáló ún. matatófal, sok-sok,

többféle érzékszervre ható eszközzel. A játékok sokasága elengedhetetlen ebben a zónában; s van, hogy külső játszótér is kapcsolódik a gyerekkönyvtári térhez. A szülők számára kialakított leülő sarkok, összetolt bútorok segíthetik a beszélgetéseket, a felnőttek közötti kapcsolatok kialakulását.

Maga a *könyvtári gyűjtemény* a legszorosabb kapcsolatban a tanulás helyeként működő könyvtár funkciójához kapcsolódik. A legújabb beszerzések, a tematikus válogatások vagy a használók interakcióját igénylő bemutatások ugyanakkor az inspiráció helye; elsősorban a napi- és hetilapok, magazinok, illetve a tematikus kihelyezések a találkozások helye; míg a különböző alkotófolyamatokhoz, azok eszközeihez, módszereihez stb. kapcsolódó, ötleteket, megoldási lehetőségeket bemutató dokumentumok az alkotás helye funkcióhoz kapcsolhatók. Hogy melyik funkciót kívánjuk inkább támogatni, az jelentősen meghatározza a térrendezést és a terek berendezését, hiszen például egy hagyományosabb, magas polcos, abécé vagy szakrendi elhelyezése a dokumentumoknak az ismeretszerzést, a tanulást segíti, de kevésbé támogatja azt, hogy az informális vagy formális találkozókhoz vonzó környezetet teremtsünk. A könyvtárnak mindenképpen a lehető legegységesebben, a legkönnyebben hozzáférhetően, s nem utolsósorban, vonzóan, az érdeklődést felkeltő módon kell bemutatnia analóg és digitális gyűjteményét. Természetesen, elengedhetetlen az egyes állományrészek folyamatos vizsgálata, szükség szerinti megújítása a könyvtár prioritásai, funkciói és feladatai, de mindenekelőtt az olvasók igénye, szükséglete, véleménye, s a dokumentumok keresettsége, kölcsönzöttsége alapján.

Az alkotás helyeként működő könyvtári funkcióhoz szorosan kötődik az alkotóműhelyek, makerpace-ek, vagy legújabban az ún. *solver space*-ek, problémamegoldó műhelyek kialakítása (Pichman, 2019), amelyekben a közösség tagjai együtt keresnek megoldást helyi vagy akár globális problémákra. Az alkotótér bárhol lehet a könyvtárban – tekintettel az alkotással járó esetleges zajra, csend- vagy eszközigényre –, kialakítása azonban speciális figyelmet igényel, hiszen ennek a könyvtári zónának nagyon más lesz a használati módja, mint a hagyományos könyvtári tereké: hangos lehet (a használt gépek, eszközök, vagy akár a résztvevők heuréska élménye okán); melegebb lehet; nagyobb rendetlenséggel és kosszal jár; s több (akár veszélyes) hulladék keletkezik itt stb. Mindezek miatt fontos már a tervezés fázisában a hozzáférhetőség és a használhatóság; a megfelelő világítás; az energiaellátás; a raktározás és tárolás; a biztonság; az alkalmazkodás és rugalmasság szempontjairól való gondolkodás.

A *tanulás zónája* valójában nem feltétlenül egyetlen, jól körülhatárolható tér a könyvtárban; sok esetben több, a tanulás más-más formáját támogató területről van szó: a zárt fülkéktől, tanulószobáktól a nyitott könyvtári térben elhelyezett munkaállomásokon, illetve az egyéni tevékenységektől a csoportmunkán át a tényleges tanítási tevékenységhez szükséges előadótermekig terjedhet a megjelenési formája. A tanulóterek legfontosabb jellemzői, hogy a különböző felhasználói csoportok igényei és az új tanulási módszerek (pl. közös tanulás, csoportmunka) szerint lettek alakítva; rugalmasan alakíthatók, átszervezhetők, nyitottak és hívogatók; átlátható, mégis elkülönített részek jellemzik őket; illetve a variábilis bútorok és eszközök sokasága (számítógépek, interaktív tábla stb.).

Könyvtári terek a pandémia után

A 2020-as COVID-19 járvány következtében – a szolgáltatások mellett – a könyvtári terek használatát is újra kell gondolni. A *bejárat* kapcsán például világossá vált, hogy a kétirányú forgalom és a távolságtartás biztosítása, valamint a higiéniai szempontok figyelembevétele érdekében jó, ha legalább két, a korábbinál szélesebb és érintésmentes használatot lehetővé tevő bejárata van a könyvtárnak.

A tereket úgy kell megtervezni és kialakítani, hogy sokféle funkciót ki tudjanak elégíteni, ne csak egyféle használatra legyenek alkalmasak. A rugalmasság, a gyors és könnyű átalakíthatóság minden eddiginél fontosabb téralakítási szempont lett. Ez a megközelítés a különálló, zárt helyiségek helyett a nyitott, egyterű könyvtárak kialakítását támogatja, amelyben az egyes funkciók és zónák toloajtókkal, mozgatható válaszfalakkal, polcokkal és egyéb, nem beépített bútorokkal vannak kijelölve.

A pandémia utáni könyvtárat a moduláris bútorok és a kerekeken guruló polcok sokasága jellemzi, amelyek lehetővé teszik a terek gyors átalakítását, illetve terek, zónák kijelölésére, az olvasói forgalom terelésére vagy éppen a fizikai távolság biztosítására is használhatók. (A távolságtartási kötelezettség miatt előfordulhat, hogy bútorokat kell kivinni a könyvtári térből – ez komoly raktározási nehézségeket jelenthet akár ideiglenesen is.)

A bezárások idején jelentősen megnövekedett az online szolgáltatások és programok jelentősége. Hogy ezeket megfelelő színvonalon tudja biztosítani, megfelelő berendezésekkel, streaming eszközökkel, videófelszereléssel, hangtechnikával kell rendelkeznie a könyvtárnak, akár több zónában is.

Általában megnőtt az önkiszolgáló eszközök szolgáltatásba állításának a jelentősége az olvasók és a könyvtárosok közötti interakciók – szükség szerinti – minimálisra csökkentése érdekében. Az önkiszolgáló, RFID-alapú kölcsönző és visszaadó berendezések lehetővé teszik az olvasók számára a könyvtári anyagok kölcsönzését és visszaküldését; a mobiltelefon odaérintésével működő berendezések pedig még az ezekkel az eszközökkel való érintkezést és interakciót is feleslegessé teszik. Ez azt is jelenti, hogy a használók a könyvtárban bárhol kölcsönözhetnek könyvtári anyagokat, sorban állás nélkül – a fizikai távolságtartás követelményeinek megfelelően.

Jelentősen megnőtt a külső, épületen kívüli terek meglétének, használatának fontossága a könyvtári szolgáltatások szempontjából. A fizikailag zárt könyvtár bizonyos szolgáltatásokat továbbra is tud kínálni, amelyek egy része, pl. az önkiszolgáló kölcsönzők a könyvtár bejáratához vagy a külső tér más részébe telepíthetők. Kihelyezheti a könyvtár különböző programjait, foglalkozásait is a külső térbe; ehhez megfelelő, könnyen mozgatható bútorokkal, eszközökkel kell rendelkeznie. Megfelelő wifi-hálózattal és bútorzattal a tanulás vagy akár az alkotás zónája is kihelyezhető a könyvtár kertjébe, külső előterébe.

Zárszó helyett

„Ez a könyvtár már nem az a hely, ahol az emberekre rászólnak, hogy maradjanak csendben. Ez a könyvtár a város nappalija.” – mondta Bruce Gorman, a Halifax Central Library & Regional Services igazgatója a könyvtár új épületének átadásakor. *„Az, hogy nem kell csendben maradni, hogy meg lehet inni egy lattét, hogy használni lehet a wifit-t, vagy, hogy egy szép estén lehet csak üldögdélni és nézni a vitorlásokat a kikötőben – nem ez jut az emberek eszébe a könyvtárakról. [De] meg kell változtatnunk a gondolkodásukat. (...) [Mert] a modern könyvtárak mások.”*⁶ Olyan közösségi, kényelmes, hívogató és marasztaló helyek és terek, ahol minden korosztály jól érezheti magát. Ahová a szülők elhozhatják a kisgyerekeket egy mesedélutánra; ahová az idősek kártyázni, társasozni járhatnak; ahol a közös barkácsolás közben új ismerősökre, barátokra tehetünk szert; ahol digitális eszközöket, hangstúdiót és lézervágót, vagy éppen drónokat és robotokat találunk, s ahol még mindig tanulhatunk, kutathatunk, kedvünkre böngészgethetünk a papíralapú dokumentumok között, vagy éppen egy kényelmes fotelban ülve olvashatjuk kedvenc lapjainkat. Mint otthon, a nappaliban...

Felhasznált irodalom

- CSAJBÓK Edit: Könyvtárépítészeti trendek a világban. In: Trendek a hazai és nemzetközi könyvtárügyben. Eger, Líceum Kiadó, 2013. p. 237–261.
- FERRIERI, Luca: Contro l'attendismo bibliotecario: quadri di un' esposizione. = AIB Studi. 60. 2020. 1., p. 19–41. A könyvtári várakozás ellen: egy koncepció körvonalai címmel ismertetve a Könyvtári Figyelő, 2020/4. számában (210/2020)
- Library Space. A planning resource for librarians. Massachusetts Board of Library Commissioners & Sasaki, November 2020. Forrás: <http://mblc.state.ma.us/libraryspace> [Megtekintve: 2021. július 26.]
- KOVÁCSNÉ KORENY Ágnes: Placemaking – a közkönyvtári terek kialakításának elvi és gyakorlati kérdései. = Könyvtári Figyelő, 28. (64.) évf. 2018. 2. sz. p. 175–185. Forrás: <http://ki2.oszk.hu/kf/2018/07/placemaking-a-kozkonyvtari-terek-kialakitasanak-elvi-es-gyakorlati-kerdesei/> [Megtekintve: 2021. július 26.]
- Leighton, Philip D.-Weber, David C. eds.: Planning academic and research library buildings. 3rd ed. Chicago: American Library Ass., 1999. 928 p.
- MEHTONEN, Pentti: The library as a multidimensional space in the digital age. = Information Research, vol. 21 no. 1, March, 2016 Forrás: <http://informationr.net/ir/21-1/memo/memo6.html#YRZxOIgzY2w> [Megtekintve: 2021. július 26.]
- Model Program for Public Libraries. Forrás: <https://modelprogrammer.slks.dk/en/> [Megtekintve: 2021. július 26.]
- Pandemic Considerations for Library Design. A Library Space. A planning resource for librarians kiegészítése. Massachusetts Board of Library Commissioners & Sasaki. Forrás: <http://mblc.state.ma.us/libraryspace> [Megtekintve: 2021. július 26.]
- PAPP István: A FSZEK hálózatfejlesztési irányairól folytatott viták tanulságai. = Könyvtáros. 38. évf. 1988. 3. sz. p. 125–133.
- PAPP István: A könyvtár épülete és berendezése. In: Könyvtárosok kézikönyve. 4. kötet. Budapest, Osiris Kiadó, 2005. p. 263-301.
- PAPP István: A közkönyvtár változó paradigmája. (Óvatos megfontolások). = Könyv, Könyvtár, Könyvtáros. 7. évf. 1998. 2. sz. p. 3–8.
- PARASCHIV Petra: Modern libraries: Moving from a transactional to a relational library [2018] Forrás: <https://princh.com/modern-libraries-from-a-transactional-to-a-relational-library/#.YQwSkogzY2w> [Megtekintve: 2021. július 26.]
- People Places. A guide for planning public library buildings. State Library New South Wales (2020). Forrás: <https://www.sl.nsw.gov.au/public-library-services/people-places> [Megtekintve: 2021. július 26.]
- PICHMAN, Brian: Beyond makerspaces. How to create a solver space (2019). Forrás: <https://www.infoday.com/cilmag/dec19/Pichman--How-to-Create-a-Solverspace.shtml.com> [Megtekintve: 2021. július 26.]
- PICHMAN, Brian: Pivot point. Realigning education, libraries, and makerspace (2020). Forrás: <https://www.infoday.com/cilmag/dec20/Pichman--Pivot-Point-Realigning-Education-Libraries-and-Makerspaces.shtml>. [Megtekintve: 2021. július 26.]
- VOS, Aat: Maslow's hierarchy of reads (2019). Forrás: <https://aatvos.com/blog/maslows-hierarchy-of-reads/> [Megtekintve: 2021. július 26.]
- What Makes a successful place? Forrás: <https://www.pps.org/article/grplacefeat> [Megtekintve: 2021. július 26.]

Jegyzet

- 1 Ld. Model Programme for Public Libraries – 4-space-modell / <https://modelprogrammer.slks.dk/en/>
- 2 „A könyvtárosaink körében népszerű „dolgozószoba” eszményét – amely természetesen továbbra is érvényes, összhangban a könyvtár információs és nevelési funkciójával – ezekben a tömegigényeket fogadó és kiszolgáló könyvtárakban a „nappali szoba” képe váltja fel.” – írja Papp István 1988-ban a családi könyvtárak kapcsán (PAPP, 1988).
- 3 A kifejezés, angolul relational library, Mogens Vestergaardtól, a Roskilde Libraries vezetőjétől származik. (PARASCHIV, 2018)
- 4 Project for Public Spaces (Projekt a Közterekért – PPS) elnevezésű amerikai szervezet, amelynek legfontosabb tevékenysége a jó közterek, közösségi terek és helyek kialakításával kapcsolatos kutatás, tanácsadás, a jó gyakorlatok megosztása.
- 5 What makes a successful place? Forrás: <https://www.pps.org/article/grplacefeat> ((Megtekintve: 2021. július 26.)
- 6 Halifax Turns its Library into the City’s Living Room. Forrás: <https://www.smartcitiesdive.com/ex/sustainablecitiescollective/halifax-turns-its-library-citys-living-room/1007046/> (Megtekintve: 2021. augusztus 27.)